

Н.Яковенко. - К.: Критика, 2005. – С. 68-72; 4. *Матвієнко А.М.* Передмова // Волинські грамоти XVI ст. / Упорядн. В.Б.Задорожний, А.М.Матвієнко. – К.: Наук. думка, 1995. – С. 5 – 16; 5. Нариси з морфології старослов'янської мови східнослов'янських пам'яток XI – XIII ст./ [Арполенко І.А., Козирєва З.І., Лиса Г.І., Симонова К.С. та ін.] –К.: Вид. Дім Дмитра Бураго, 2008. – 191 с.; 6. *Півторак Г.П.* Формування і діалектна диференціація давньоруської мови (Історико-фонетичний нарис) // Г.П.Півторак. - К.: Наук.думка, 1988. - 278 с.; 7. *Шевельов Ю. В.* Історична фонологія української мови / Юрій Шевельов – Х.: Акта, 2002. – 1054 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ДЖЕРЕЛ:

Проблемата Проблемата сиречь ганания или совопрошения различная. От книг Великого Філософа Арістотеля и иных м(у)дрых. – Рукоп. ЦНБВ, Ш. І, 5483.

Назаренко Л.Ю. (Київ, Україна)

Літературна мова versus розмовна мова у мовленні чеських політиків

У статті розглядається проблема взаємовідносин двох мовних систем чеської національної мови – літературної і побутово-розмовної мови, які вступають у відношення додаткової дистрибуції. Приділяється увага прагматичному ефекту розмовних елементів у мовленні чеських політиків, різним комунікативним тактикам у політичному дискурсі.

Ключові слова: літературна мова, побутово-розмовна мова, політична комунікація, експресивність, прагматичний.

В статье рассматривается проблема взаимоотношения двух языковых систем чешского национального языка - литературного и обиходно-разговорного языка, которые вступают в отношения дополнительной дистрибуции. Уделяется внимание прагматическому эффекту разговорных элементов в речи чешских политиков, различным коммуникативным тактикам в политическом дискурсе.

Ключевые слова: литературный язык, обиходно-разговорный язык, политическая коммуникация, экспрессивность, прагматический.

The opposition standard language / substandard language is investigated in the article. The use of substandard language elements, pragmatical potential of colloquial lexicon in speech of Czech politicians and influence of various speech tactics on the recipients are considered.

Key words: standard language, substandard language, politics, expressivity, pragmatics.

Сучасна наука виявляє інтерес до різних аспектів політичного життя суспільства, у тому числі й до проблем, пов'язаних з мовою політики. Передусім це зумовлено масштабним зростанням впливу засобів масової інформації, які стають провідником політичної влади, знаряддям маніпулятивного впливу на маси. Політична комунікація – це мовна діяльність, яка спрямована на пропаганду політичних поглядів, ідеологічний вплив на громадян країни та спонування їх до політичних дій. Її головною

функцією є боротьба за владу. Кожна людина, яка хоч інколи читає газети, включає радіо чи телевізор, стає адресатом політичної комунікації. Слово – найважливіше знаряддя, за допомогою якого політики впливають на своїх виборців, створюють важливі ідеологічні образи, спонукають до дій. Слово – це той інструмент, який допомагає політикам досягати поставленої мети. Політична комунікація відображає існуючу політичну реальність, змінюється разом з нею, впливає на її створення та перетворення.

Мова політики є частиною загальної мовної культури суспільства, а також способом її вираження. Політичний дискурс Чехії за роки після „оксамитової революції” 1989 року зазнав кардинальних змін, що стосуються як змісту, так і форм комунікативної діяльності. Новий чеський політичний дискурс вирізняється прагненням до індивідуального стилю, експресивністю, яскравістю. Мова чеських політиків стає все більше невимушеною та розкутою. Тому дедалі частіше у мові політиків з’являються елементи так званої „чеської народно-розмовної мови”. Політична комунікація віддзеркалює специфічну мовну ситуацію Чехії – опозицію стандартизованої чеської літературної мови (ЛМ) і субстандартної чеської народно-розмовної мови (РМ).

Чеська народно-розмовна мова – це функціональний різновид чеської мови, який вживається в усному мовленні в неформальній комунікації, а також в інших ситуаціях, коли суспільний чи культурний контекст не має явно вираженого формального характеру, тобто не існують формальні правила, які регулюють комунікацію (як, наприклад, під час офіційного візиту). Чеська народно-розмовна мова виникла як усна мова, що має характер наддіалекту, який витіснив з комунікації окремі місцеві говірки й діалекти у переважній більшості регіонів країни. Формування цього наддіалекту пов’язане з розвитком капіталістичних відносин, коли почалася інтенсивна соціальна і географічна міграція населення Чехії, притік сільських жителів до великих міст у пошуках роботи. Інтегруючу роль у міграційних процесах відіграла Прага як найбільший господарський і культурний центр країни. Прага також стала центром національного відродження кінця XVIII - початку XIX ст., яке мало значний вплив на об’єднувальні процеси в суспільстві і мові. Завдяки інтеграційним процесам поступово стиралися діалектні розбіжності в центральній Чехії, наріччя зближувалися, нівелювалася їхня специфіка. Поступово на базі празьких та центрально-чеських говірок утворюється наддіалектна мовна формація, або інтердіалект, який отримав назву *obecná čeština* (чеська народно-розмовна мова) [1, 12-13] В нерегульованому, спонтанному мовленні на більшій території Чехії (за винятком частини Моравії) вживається не літературна, а саме ця субстандартна народно-розмовна мова, яка значно відрізняється від кодифікованої чеської літературної мови. Специфічні риси чеської РМ виявляються на всіх мовних рівнях. Зокрема, до фонетичних особливостей РМ належать такі: фонема *ř* на місці більш

давнього *é*: *mlíko, polívka, malýho kluka, velký auto*; протетичний *v-* перед початковим *o*: *von, vokno*; *-ej* на місці більш давнього *i/ý*: *mlejn, novej dům, cizej*; випущення кінцевого *-l* у формах минулого часу дієслів: *čet, nes, dovez*. До морфологічних особливостей належить єдине закінчення *-ma* в орудному відмінку множини іменників усіх відмін: *s tvýma klukama, s dětma, s panenkama*; уніфікація закінчень прикметників усіх родів у називному відмінку множини: *dobrý kluci, kamarádky, kola*; вживання єдиного закінчення *-ách* в прийменниковому відмінку іменників усіх відмін: *v začátkách, o ženách, o klukách* та інші. Особливості синтаксичної структури РМ базуються на спонтанності, усному характері та діалогічності мовлення. У порівнянні з ЛМ речення мають менш чітку структуру, менший репертуар сполучникових засобів, які визначаються багатозначністю, речення здебільшого неповні, широко використовуються еліптичні конструкції. Такі характеристики синтаксису РМ зумовлені, передусім, функцією безпосередньої комунікації.

Найбільші розбіжності РМ і ЛМ виявляються у словнику. Лексика РМ визначається виразним експресивними та оцінними компонентами семантики. Пор.: *podmazat* (розм.) – *podplatit* (літ.), *drbat* (розм.) – *pomlouvát* (літ.), *vožrát se* (розм.) – *opít se* (літ.), *štětka* (розм.) – *prostitutka* (літ.), *kecat* (розм.) – *mluvit* (літ.). Лексика РМ включає велику кількість елементів професійного жаргону, сленгу, напр. *špeditér, lapiduch, habad'ura, majzl, vercajk*.

Сучасна мовна ситуація в Чехії визначається виразною опозицією: літературна мова versus народно-розмовна мова. ЛМ – є мовою офіційного спілкування, вживається у підкреслено офіційній обстановці, в публічних виступах, формальних контактах, в літературі, науці та мистецтві. ЛМ має передусім письмові форми комунікатів, володіє значним арсеналом мовних засобів для вираження найскладніших наукових і абстрактних понять. Однак для потреб приватного спілкування з його широким спектром емоційно-оцінних відтінків і різноманітних комунікативних функцій літературній мові не вистачає власних засобів вираження. І це не випадково. Після двох століть засилля офіційної німецької мови чеська літературна мова була відновлена в ХІХ ст. діячами чеського національного відродження як писемна мова для літературної та наукової комунікації. Цій меті відповідають і її інтелектуалізовані виражальні засоби.

Виникнення двох чеських ідіолектів – ЛМ і РМ, що мають суттєві розбіжності на всіх рівнях мовної структури, пов'язане також з традиціями кодифікації чеської літературної мови. В основі літературної норми лежить фундаментальна граматики чеської мови, створена видатним славістом і діячем чеського національного відродження Й.Добровським у кінці ХVІІІ ст., яка вже на той час була досить далекою від народної розмовної мови. Величезний авторитет Й.Добровського серед чеських лінгвістів сприяв тому, що його опис книжної та застарілої мовної норми зберігся майже незмінним до 30-х років ХХ ст. Ця норма була офіційно закріплена в

граматиці Я.Гебауера 1900 року видання, яка вважається основою кодифікації сучасної чеської мови [2]. Лише після антипуристичної дискусії, ініційованої членами Празького лінгвістичного гуртка 1932 року, починається повільне та поодиноке усунення окремих архаїчних елементів з літературної норми. Однак і дотепер сучасна чеська літературна мова залишається досить далекою від народно-розмовної мови.

Протистояння чеської ЛМ і чеської РМ можна розглядати як диглосію за Ч.Фергюсоном. Візьмемо, наприклад, проблему надбання мови. Звичайний чех вважає своєю рідною мовою чеську народно-розмовну мову, і лише коли вперше йде до школи, дізнається, що не говорить „правильно”, і що насправді „правильною мовою”, якою слід говорити і писати, є та мова, з якою його знайомить пані вчителька. Таким чином дитина вперше зустрічається з ЛМ лише в початковій школі і поетапно вивчає її норми в процесі освіти. Дитина має у школі перевчитися розмовляти так, як розмовляла до цього часу, починаючи від колиски. Тому людина, яка досконало оволодіває всіма засобами ЛМ, безсумнівно належить до освічених верств суспільства. Багато людей ніколи повністю не засвоять всіх норм ЛМ, тому що у їхньому соціальному та професійному житті не виникає такої потреби.

Чеська ЛМ має високий престиж, це культивована мова поезії та прози, науки і культури. Чеська школа наполягає на тому, що єдино правильна мова, якою слід розмовляти – це чеська літературна мова. Отже, чим вищим є рівень освіти людини, тим більше вона вірить у те, що її справжньою рідною мовою є літературна мова. Людина менш освічена зазвичай втрачає впевненість у тому, що є правильним, як треба говорити, а тим більше писати. Наслідком цього є те, що свою природно сильну мовну інтуїцію, з якою дитина приходить до школи, вона поступово втрачає. Однак нової мовної інтуїції на базі іншої мовної форми (літературної мови) така людина здебільшого не надбає. Тому у багатьох людей виникає відчуття невпевненості, навіть неповноцінності у мовному відношенні. Цю ситуацію підсилює періодичне запровадження правописних реформ, які здебільшого викликають опір у суспільстві. Чеський лінгвіст Ф.Чермак вказує на існування у мовній ситуації Чехії прихованої прескриптивності [4, 16].

Однією з найважливіших рис диглосії є спеціалізація функцій двох мовних утворень. У той час, як функціями ЛМ є створення письмових комунікатів літературного, суспільно-публіцистичного та наукового змісту, а також регламентована усна комунікація офіційного характеру, функціями РМ є спонтанне, безпосереднє усне мовлення. Спілкування чеською літературною мовою через архаїчність кодифікації і норм сприймається адресатами як недостатньо дружнє, підкреслено офіційне, холодне. Тому носії мови, які добре володіють обома ідіолектами, переключають мовні коди відповідно до сфери та цілей комунікації. Університетський професор, який читає лекції літературною мовою, закривши двері аудиторії розмовляє з колегами народно-розмовною мовою. Так само вчителька чеської мови,

яка на шкільних уроках навчає дітей говорити і писати „правильно”, додержувати всі лексичні, фонетичні і граматичні норми ЛМ, у своєму приватному житті зазвичай користується РМ. Людину, яка б під час комунікації в магазині або на вулиці говорила зі співрозмовниками виключно ЛМ, у кращому випадку сприймали б як показного інтелектуала і дивака, а в гіршому - як зарозумілого сноба. У кожному разі ставлення до такої людини не було б дружнім. Тому відбувається часте цілеспрямоване перемикання кодів у різних типах комунікації.

Таке перемикання мовного коду можна спостерігати і в сучасній політичній комунікації. Зазвичай чеські політики зв'язані стандартизованими нормами спілкування, переважна більшість виступів, заяв, промов виголошується літературною мовою. Проте комунікати цього типу мають виразно офіційний, формальний характер. У той же час демократизація суспільства вимагає інших, нових стереотипів поведінки. Ростуть у ціні такі якості політика, як відкритість, щирість, невимушеність, близькість до людей. Тому все частіше в медійному просторі з вуст політиків звучать елементи чеської народно-розмовної мови. Вживання РМ асоціюється з більшою внутрішньою свободою особистості у вираженні своїх почуттів та емоцій, природністю і непосредністю. Найчастіше елементи народно-розмовної мови зустрічаються в діалогічному мовленні, зокрема в інтерв'ю з політиком, у політичному ток-шоу або круглому столі. Значну кількісну перевагу у вживанні мають елементи лексичного рівня народно-розмовної мови. Для прикладу наведемо кілька цитат з інтерв'ю міністра праці, депутата парламенту З.Шкромача, опублікованого у впливовій газеті „Mladá fronta”: „*To se nás momentálně neptejte. Přece vám to nevytroubím tady teď a v tuto chvíli. Řekla jste jasně, kdo jsou ti kazišuci, kteří nechťěji umožnit, aby tady vzniklo nějaké stabilní povolební uspořádání. Víte, že u nás se všechno vykecá. Jsem dostatečně ostřílený na to, abyste mě vyprovokovala, abych vám to vyprdelil.*” Лексика народно-розмовної мови надає висловленню значної експресивності та емоційності.

Часто у мові чеських політиків зустрічаємо фразеологічні звороти, переважна більшість яких вживається не в літературній мові, а в народно-розмовній: „*Prosím tě, co děláte takový bugr s tím Tlustým...*” (М.Земан); „*Já si nedovedu představit tvrdší, poctivější politickou kariéru než tu, kterou jsem zvolil já. Vždyť já si to odšlapávám od piky*” (Й.Пароубек). Народна фразеологія збагачує виражальні можливості тексту або висловлення, робить його більш яскравим, емоційним. Якщо уявити, що всі промови політиків виголошуватимуться виключно стандартизованою чеською літературною мовою, то кількість їхньої аудиторії, і без цього не надто велика, радикально зменшиться.

За нашими спостереженнями кількість елементів РМ у мовленні політиків є тим вищою, чим більш спонтанною і непосредною є комунікативна ситуація. Так, набагато частіше можна спостерігати

перемикання кодів ЛМ – РМ у живому ефірі на радіо та телебаченні. В такому спонтанному мовленні виявляються всі специфічні риси чеської народно-розмовної мови – лексичні, фонетичні, морфологічні і синтаксичні. Наприклад, у фрагменті радіоінтерв'ю з сенатором М.Мейстриком знайдемо чимало елементів РМ: „*Oslovili mě .. a mně se to zdálo docela zajímavý. Já každoročně chodím se svými dcerami, s manželkou na Národní třídu k tomu pomníčku se svíčkou, s kytkami, myslím si, že to je, vždy to je pro mě velmi jako silný zážitek...*”

Як зазначалося вище, лексичні і граматичні розбіжності між ЛМ і РМ дозволяють тим носіям чеської мови, що активно володіють обома утвореннями, обирати різні ступені офіційності висловлення або його неформальності шляхом відбору відповідних мовних засобів. Часто у такому виборі виявляється і ставлення до адресата висловлення. Строго літературним висловленням мовець може продемонструвати свою ввічливість, сухість спілкування, підкреслити свою відстороненість від співрозмовника, навіть зверхне ставлення до нього. У той же час вибір РМ в комунікації може сигналізувати про широку шкалу ставлення: від неформального, дружнього до фамільярного. Обираючи для спілкування РМ, політик підкреслює неофіційний характер бесіди, своє дружнє ставлення до співрозмовника. Вживанням елементів народно-розмовної мови політик часто сигналізує: „Я є одним із вас, я також хлопець з вулиці”. Тому переключання мовного коду відбувається найчастіше під час виборчих кампаній, на зустрічах кандидатів з виборцями. Трапляється, що політики у намаганні будь-що сподобатися потенційним виборцям втрачають не тільки відчуття міри, але й доброго смаку. Широкого розголосу в чеських засобах масової інформації набула зустріч міністра культури В.Яндака з виборцями, що відбулася під час парламентської виборчої кампанії 2006-го року. Ось деякі „перли”, які ще довго коментувалися журналістами та громадськістю: „*Ono je to hezký, rovná daň, ale koukněte se na Slovensko, kde ji zavedli. To žrádlo je tam dražší!*”; „*Po roce 89 jsme se odstřihli a Rusáci se na nás nasrali!*”; „*Kdyby mě viděli zelení, tak zezelenaj!*”; „*To víte, jsem fešák umělohmotnej. Já říkám, ti fotografové jsou d'áblové!*”; „*Lidi, když zvolíte ODS, dostanete přes držku. Jestli začnou experimentovat, tak to bude na pendrek!*”; „*Víte, já vám řeknu, celý je to pitomina. Pamatujete na Důchodce za životní jistoty, jak jejich předseda žral chroustý?*”; „*Zjistil jsem, že politika je strašnej boj o koryta*“ і под. Перенасиченість мовлення політика субстандартними лексичними одиницями з вульгарною та пейоративною конотацією зіграла з ним злий жарт: його рейтинг популярності різко пішов униз.

Необхідно зазначити те, що різні елементи мовної структури РМ мають різний мовний статус. Існує широке перехідне пасмо явищ розмовної мови, які під впливом колективного узусу поступово отримують статус літературних. Значну роль у цьому процесі поруч із колективним узусом

відіграють і засоби масової інформації. Демократизація суспільства призвела до демократизації мови преси, радіо, телебачення. Такі жанри, як інтерв'ю, ток-шоу, інтерактивні опитування та інші, утверджують право на існування РМ в медійному просторі. Останні десятиліття визначаються все більшим проникненням елементів чеської РМ до ЛМ.

Немає сумнівів у тому, що з функціональної точки зору РМ має перевагу над ЛМ, оскільки володіє більшою кількістю засобів для реалізації експресивної, оцінної та комунікативної функцій. Вона також цілком спроможна виконувати й інші функції, властиві ЛМ: референтну, поетичну, метамовну. Тому все частіше звучать заклики провідних чеських лінгвістів (P.Sgall, F.Čermák, J.Hronek та інші) щодо необхідності систематичного вивчення народно-розмовної мови, а також суттєвого перегляду застарілих норм літературної мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Sgall P., Hronek J. Čeština bez příkras. – Praha, 1992; 2. Gebauer J. Příruční mluvnice jazyka českého. – Praha, 1900; 3. Ferguson Ch. Diglossia // Hymes D. (ed.) Culture and Society. A Reader in Linguistics and Anthropology. – New York, 1964. – S.429-439; 4. Čermák F. Obecná a spisovná čeština: poměr, funkce a metodologie // Spisovnost a nespisovnost dnes. – Brno, 1995.

Ненько Г.Л. (Київ, Україна)

Самобутність мовної картини світу як чинник новаторства Євгена Пашковського (на матеріалі роману “Щоденний жезл”)

У статті пропонується аналіз мовної картини світу, репрезентованої в романі Є. Пашковського „Щоденний жезл”, з'ясовується її роль у новаторських підходах письменника. Виділено базові рівні проявленої у романі мовної індивідуальності, розглянуто деякі типові вербальні механізми поетики.

Ключові слова: мовна картина світу, мовна особистість, постмодернізм.

В статье предлагается анализ языковой картины мира, представленной в романе Е. Пашковского „Ежедневный жезл”, определяется её роль в новаторских подходах писателя. Выделены базовые уровни проявленной в романе языковой индивидуальности, рассмотрены некоторые типичные вербальные механизмы поэтики.

Ключевые слова: языковая картина мира, языковая личность, постмодернизм.

The article presents the analysis of linguistic picture of the world of E. Pashkovskij novel „Daily rod”, the role of which is determined in innovative approaches of the writer. The basic levels of the linguistic individuality shown in a novel are identified, certain typical verbal mechanisms of poetics are considered.

Key words: linguistic picture of the world, linguistic personality, postmodernism.